

Dissertació sobre Stendhal

Balzac, en un estudi sobre Stendhal que fa tant d'honor a la seva penetració com a la seva generositat, anomena, el gènere de literatura de què Stendhal és un dels representants, literatura d'idees, i oposa aquesta literatura a la literatura d'imatges, que ell mateix representa en part. Aquesta literatura d'idees és remarcable, diu Balzac, per l'"abundor dels fets, la sobrietat de les imatges, la concisió, la netedat, la petita frase de Voltaire, una certa manera de sentir pròpia del segle XVIII, un cert sentit del còmic"¹. Tota aquesta anàlisi és fina i penetrant; i podem dir que conté tot el que fa la grandesa de Stendhal. Així, per a estudiar Stendhal, en tenim prou de seguir Balzac mantenint fins i tot l'ordre de les seves remarques, és a dir, estudiant tot primer la substància dels llibres de Stendhal, després la seva forma i, finalment, el sentiment que els inspira; i, perquè aquest estudi sigui més concret, ens basarem en el llibre potser més bell de Stendhal que és *Le Rouge et le Noir*.

La literatura d'idees es distingeix de la literatura d'imatges, entre altres coses, per l'abundor de fets, diu Balzac. No és pas que els representants d'aquesta literatura vegin la bellesa d'una obra en l'abundor d'esdeveniments relatats. Però aquest caràcter de la literatura d'idees és l'indici d'una manera de veure les coses, consistent a presentar-les des de fora. Stendhal no veu altra manera de descriure'ns Julien que presentar-nos el que fa i el que veu fer. No és pas que ens representi els personatges com a estranys a nosaltres i a ell. Al contrari, és fàcil de sentir, pel to de les frases, que Stendhal es considera com un, diguem-ne, germà de Julien; i tot lector que estimi Stendhal se'n sent igualment, de germà de Julien. Però Stendhal ens representa sempre el seu personatge com girat a l'acció. Els sentiments són pintats en fórmules breus. "Durant aquesta singular lectura, cap i cor, arribats al nivell de tot el que hi ha de més gran, treballaven inconscientment."² En aquesta frase ràpida hi tenim un compendi dels sentiments de Julien immòbil. Però de seguida el veiem altre cop en moviment, llençant el llibre, passejant per la petita cambra, i parlant. Per aquest mètode de descripció, les passions són suggerides mitjançant només els seus signes; cosa que les mostra tal com són naturalment, fugitives i canviant amb les coses. Els personatges de Stendhal reflexionen, però al més sovint en vista de l'acció; no en són pas, de contemplatius. L'autor, el lector, segueixen els personatges. Stendhal atura de vegades la narració per jutjar i descriure; sempre, però, breument. L'autor no se separa de l'acció ni del personatge; no s'atura pas més per a descriure les coses com a objecte de la seva pròpia contemplació del que s'atura per a descriure els sentiments dels personatges també com a objectes de la seva contemplació. L'autor descriu sobretot el que el personatge remarca; i del món on viu Julien no en sabem gaire més, ni de les seves passions, que el que l'acció li fa sentir. En resulta que sobretot coneixem el personatge en el moment que el món, per una oposició violenta, el força a reflexionar sobre si mateix. Aquí, com en les novel·les de Balzac, és ben bé la relació de la realitat amb el somni el que hi és descrit, però en comptes de ser descrit sobretot com a harmonia, hi és descrit sobretot com a oposició. No és pas per a res que el més bell potser dels llibres de Stendhal és com coronat amb la mort miserable del seu heroi.

Per aquestes remarques encara obscures, tanmateix, sentim ja en Stendhal com un refús. Però ¿un refús de què? D'aquest refús, Balzac només n'ha vist un dels signes quan remarca en l'estil de Stendhal la sobrietat de les imatges. És aquest signe el que ara estudiarem.

Stendhal no admet la imatge entre els seus procediments literaris. ¿Què és, doncs, la imatge? La trobem en la seva pureza en els poemes homèrics. La imatge consisteix a acostar el que pertany a l'home al que pertany a les coses. Stendhal, doncs, no ha volgut, com Homer, descriure els seus personatges com descriuria les ones de la mar, els vents, els núvols, els ramats. No ha volgut considerar l'home com un fet natural i pintar-lo com a tal. Julien, per a ell, no és cap objecte, sinó una part de si mateix; només se'n separa per a jutjar-lo, i el jutja com es jutjaria a si mateix. És cert que hi ha com un terme mitjà, entre Homer i Stendhal, terme mitjà que podem trobar en Balzac, sobretot en el Balzac del *Lys dans la vallée*. Allà, les imatges hi són la substància mateixa dels pensaments dels personatges; perquè se senten, no pas com a fets de natura, sinó vivint, tot amb tot, a la natura. Res de semblant en Stendhal; el sentiment hi és, diguem-ne, inculte; la passió, la passió per exemple de Julien per Mathilde, resta del tot folla fins que el personatge troba la saviesa en una acció real. No és mai en la contemplació de les coses que Julien troba encoratjament i saviesa. La imatge, la comparança, expressen el deslliurament que l'apassionat troba en la seva unió amb la natura; cosa que mostra admirablement l'estil imatjat de Shakespeare. La imatge potser no va mai sense un punt d'èpica; però mai, certament, sense un punt de poesia. El geni de Stendhal no el duu gens per aquesta via. Julien no troba mai la serenor en el pensament de la seva unió amb la natura. És només quan és feliç que és "gairebé sensible un moment a la bellesa encisadora dels boscos."³ Només és de si mateix que li ve sempre a Julien la serenor; de si mateix i de la reflexió sobre el model que s'ha triat, Napoleó. De tot plegat en resulta una visió potent, no pas de l'home en la natura, ni fins de l'home en la societat, ans de l'individu en lluita tot sol contra el món, com Ulisses a la tempesta; i no tenint, per a sostenir-se, com diu Julien en un bell monòleg, altra cosa que la idea del deure, és a dir, del deure de ser coratjós.

Ara que sabem el que Stendhal volgué representar, mirarem com representà; pròpiament parlant, estudiarem la forma. Hi remarcarem primerament el que Balzac remarca: l'absència d'eloqüència. Els llibres de Stendhal no són pas fets per a llegir-los en veu alta. La bellesa no n'és pas l'eloqüència, sinó el comentari agut⁴, que és el contrari de l'eloqüència; que, en comptes d'anar per amplificació i comparances d'una cosa a les altres, retorna bruscament al judici i trenca l'emoció. La forma del període uneix diferents membres de frases; igualment, l'eloqüència amplifica cada pensament en unir-lo a molts altres. Julien, al contrari, només és Julien; els seus pensaments són sempre només els pensaments que li pot inspirar la seva situació; i, entre ells, els més folls són sempre pensaments d'home que vol ser home d'acció. Stendhal es nega a pensar altra cosa que la situació particular que descriu. D'ací aquest estil despulat que descriu el que vol i deixa de banda la resta. Stendhal no en volgué pas fer un heroi, un representant de la humanitat, de Julien. Ens el mostra simplement com "una bella planta". Només és per la potència de l'anàlisi que Julien acaba per apareixe'ns com un representant de la humanitat. Stendhal no declama mai; no hi ha res que li faci més horror. Això fa que les passions dels personatges, com Julien i Mathilde, per bé que sovint folles, no siguin encomanadisses. Car el moviment de la passió és creure que tot l'univers és animat d'aquesta passió; així, l'home que odia creu que tot al seu volt l'odia; i troba arreu matèria per al discurs. Però Stendhal només ens mostra la passió en el personatge apassionat; i només ens la mostra, tal com el personatge la pot sentir, pels gestos i les paraules. Així, Julien pot, per moments, ser foll, tot i que resti coratjós; però Stendhal no n'és mai, i fa participar el lector de la seva saviesa. La forma, en Stendhal, és doncs així un refús; el refús de l'eloqüència, és a dir, el refús del moviment natural dels sentiments enèrgics; i el

ressort d'aquest estil és el que trenca més bé tal moviment, és a dir, el que en diem, tan ben dit, el comentari agut.

Amb tot, això només són encara caràcters diguem-ne negatius. Cal que en considerem les qualitats positives, de l'estil de Stendhal. També aquí no tenim necessitat d'altre guia que de Balzac. Aquestes qualitats són, diu, la concisió, la netedat, la petita frase de Voltaire. L'estil de Stendhal és efectivament concís i ajustat; Stendhal excel·leix a dir moltes coses en pocs mots. Podem comparar, per a adonar-nos-en, les descripcions de Balzac amb la descripció tan curta de Julien, front baix, cabells negres, nas aguilenc. Balzac, quan descriu, en cada detall hi veu el signe de tot un món; relaciona la més petita cosa amb cent altres coses. Cadascun dels seus personatges representa així un univers. L'esperit de Stendhal n'és exactament el contrari. Descriu cada cosa en si mateixa i per a si mateixa. La paraula, en ell, no serveix mai per a amplificar un sentiment o un pensament de l'heroi o de l'autor, ans al contrari per a retornar el sentiment o el pensament al seu objecte. L'estil és net per una raó anàloga. L'obscuritat de l'estil ve gairebé sempre d'un sentiment massa fort que intenta d'expressar-se. Però en Stendhal no n'hi ha, de sentiment barrejat amb el pensament. La sensibilitat, en els personatges de *Le Rouge et le Noir*, és gairebé sempre folla; Madame de Rênal és un exemple del contrari, admirable, però únic. Així, el pensament és severament separat de la sensibilitat i res li impedeix de ser clar i net. Igualment, a més, el que Balzac en diu la petita frase de Voltaire és el signe d'un pensament que no es perd mai en l'objecte, ans s'interromp a si mateix en tot moment per a reprendre consciència de si mateix. Tot és separat, en Stendhal; no hi ha música, en el seu estil, ni, diguem, en el seu pensament. La frase curta és feta per a rompre el moviment de la inspiració, de la poesia, de la música, de l'eloqüència. No és pas que aquest moviment no li fos natural, en Stendhal, com en tothom; li era, al contrari, tant més natural com més apassionat era. És en això, precisament, la bellesa de Stendhal, bellesa que es transparenta en cada pàgina, que el judici hi triomfa en tot moment de la passió; i el triomf no hi és fàcil, com en Voltaire, sinó difícil. Així, si la frase s'assembla a la de Voltaire per la brevetat, és tanmateix menys brillant però més justa, més vigorosa, carregada potser de pensaments més forts.

Veiem que mercès a l'estil d'Stendhal, un estudi, tot i que exterior, ens ha fet penetrar al fons del seu pensament. Abordarem ara aquest pensament directament. La literatura d'idees, de què Stendhal és un dels més grans representants, és remarcable, diu Balzac, per una manera de sentir pròpia del segle XVIII. Efectivament, un tret relliga Stendhal al segle XVIII: la incredulitat. Fins i tot a *La Chartreuse de Parme*, on els personatges són catòlics, difícilment hi trobaríem traces de sentiment religiós. Amb molta més raó no hi ha religió, en Julien. Tret de quan és a la presó, no hi pensa mai, en Déu; és tot ell bolcat a l'acció. L'home, en Stendhal, ho és tot. Si el seu geni no fos tan oposat a la poesia, de *Le Rouge et le Noir* en podríem dir el poema del sol home. Julien no es preocupa gens de Déu, ni del món, ni dels homes; prou feina té a domar-se a si mateix. Tampoc, no hi ha res en Stendhal de la moral religiosa i social del segle XVIII, de la moral humanitària dels seus contemporanis. Julien no en té cap remordiment, de ser hipòcrita; no el desespera pas, haver matat; només n'hi ha una, de falta que no es perdonaria, la manca de coratge. Julien només s'ocupa d'una cosa, en la seva tan curta vida, a vigilar-se per no ser covard. Pel que fa a les conseqüències de les seves accions en el món dels homes, no hi pensa pas mai. És ací la seva única preocupació moral; però és prou per a posar-lo ben per damunt dels ambiciosos vulgars. Fins i tot en els moments de folia, no té por ni esperança que no tinguin a veure amb el domini de si mateix. Fins quan, a la presó, pensa en la mort, en Déu, n'és ben lluny, d'unir-se a Déu pel pensament; es pensa sempre lliure, davant de

Déu; i els seus remordiments, les pors religioses, no són comparables, com a força, al moviment de tristesa d'altre temps quan, en tornar de ca l'amic el marxant de fusta, havia cregut veure que no era cap gran home. Fins i tot en la manera de mirar-se els propis sentiments no n'hi trobaríem rastre, de religió. No els respecta, els seus sentiments. Els pateix com a passions. No ha pas jurat d'estimar-les, Madame de Rênal i Mathilde; ni fins de mantenir una amistat fidel per Fouqué. Odia el pare; no s'obliga a cap esforç per a estimar-lo. Moltes vegades és humà, tendre, generós, però és gairebé sense pensar-hi; no se'n fa cap virtut; el seu natural l'hi porta; però, per a ell, no és pas ací el deure a què cal jurar d'obeir.

Així, Stendhal és incrèdul; i podríem afegir, fins comparant-lo amb els escriptors del segle XVIII, l'incrèdul per excel·lència. Ens n'adonem en llegir *Le Rouge et le Noir*; potser encara més en llegir *Lamiel*. Stendhal no creu en res, sinó en la llibertat de l'individu. De què en resulta un darrer tret que Balzac notà amb una penetració sorprenent: el sentit del còmic. I és que, en efecte, és pròpia de la comèdia, la incredulitat absoluta. És cert que, com diu Balzac, és un còmic contingut. Stendhal no hi tira pas, a la comèdia, perquè el còmic és també una eloqüència, per bé que contra l'eloqüència; cosa que veurem fàcilment si pensem que la comèdia és feta per a sentir-la, no pas per a llegir-la. Stendhal no se'n riu pas, dels patiments de Julien, ni ens el presenta com a ridícul; ens el fa estimar i admirar. Mathilde, ella, no n'és pas, de ridícula, i la figura commovedora de Madame de Rênal encara menys. Amb tot, hi ha en Stendhal una mena de còmic que ve d'un judici absolutament lliure, pur fins i tot de sentiments d'admiració i d'amor. Podem dir que l'esperit d'Stendhal és el contrari de l'esperit tràgic. Les passions no hi són mai aprovades per l'esperit; les passions no hi profetitzen mai. Julien té moments de follia; però la seva follia no pren mai l'aire de la saviesa. Fins no hi trobem mai, en ell, aquesta barreja de follia i saviesa que el culte de la natura dona a les passions. Tot el que és del cos és projectat al cos. L'amor més sincer commou, però no és ni admirat ni respectat. En contrapartida, la més petita afectació, la més mínima importància, és ridiculitzada. Stendhal no té cap respecte pel que només és respectable del punt de vista de la societat. Els falsos valors són tots desemmascarats. Els sentiments més útils per al manteniment del bon ordre no són pas per això admirats, fins si són sincers; la pietat, els remordiments de Madame de Rênal en són un exemple. Tot és referit a l'individu. Per això sol, i sense intenció de sàtira, els valors convencionals cauen; i com que en un estudi de costums bé cal que siguin descrits, en resulta el còmic. Però, en aquest còmic, Stendhal no s'hi atura pas; car el seu heroi estima, menysprea, odia, però no riu. Ara, Stendhal no es posa mai de personatge de la novel·la al costat dels altres; s'acontenta de contar, conservant lliure el judici; judici que s'expressa de vegades amb fórmules breus, però que al més sovint se sent només implícitament. El judici és així l'únic valor ver i respectat, i Stendhal és cartesià per això. No és pas que Stendhal en tingui res, de Descartes; no es jutja pas, a si mateix. Cau en moltes passions, en moltes meditacions sense objecte; però aquestes follies són descrites com a tals; i per aquesta descripció correcta, és el lector el qui és dut a reflexionar, a ser el que Julien només és per moments, i a fer, en vista de les pròpies passions, un jurament cartesià.

Tal és aquesta literatura que Balzac en diu tan justament literatura d'idees, car a fi de comptes és el pensament el que hi és jutge de tot. Balzac afegeix amb raó que aquesta literatura és en el geni de França; i, efectivament, Stendhal només és un continuador de Montaigne, Descartes, Voltaire. Els caràcters d'aquesta literatura, tal com Balzac els ha remarcat, només en són signes exteriors. El seu verdader caràcter ve d'un punt de vista que li és particular, el punt de vista de l'individu. Descartes, per a pensar, es retira en una

cambrà ben escalfada sense tenir en compte Déu ni els homes. Julien, sense retirar-se en solitud, llançant-se al contrari al fort del cos a cos, resta tan sol com si fos en un desert. Aquest moviment, que va contra tota poesia, tota eloqüència, tota religió, és el propi de la prosa. Així, la llengua francesa és la llengua de la prosa per excel·lència. D'aquest esperit eminentment francès en podem dir l'esperit de la prosa, oposant així França a la poètica Anglaterra, representada per Shakespeare, i al pensament real i concret, unió de natura i home, que Alemanya ha realitzat admirablement en Goethe. Aquest esperit de prosa, aquest esperit cartesià, és també per excel·lència l'esperit revolucionari; i no és pas per atzar que, fa uns anys, del país de la prosa encara se'n podia dir el país de la més gran de les revolucions. Així, Stendhal és un dels autors de la biblioteca del ciutadà; i de *Le Rouge et le Noir* en podríem dir la biblia de l'home lliure, biblia que és en tot l'oposat de la verdadera.

.....

Notes:

Sobre el moment de l'autora:

---Simone fa la primària superior i el batxillerat elemental al liceu Fénelon, a París, durant 5 cursos, dels 11 anys als 15.

---com que el professor de filosofia del liceu Fénelon és mediocre, el curs següent s'inscriu al liceu Victor-Duruy per seguir-hi les lliçons de René Le Senne, de qui n'ha sentit a parlar molt bé.

---les classes de filosofia esdevenen sovint un diàleg entre iguals, a dues veus, entre el professor i Simone.

---com a filòsof, Le Senne professa un idealisme absolut, i està molt interessat per la psicologia, mentre que Simone tendeix més a la sociologia.

---del liceu, només l'interessa la filosofia, les altres assignatures les passa tan just com pot.

---a finals de curs, ja fets els 16 anys, és admesa al batxillerat superior de filosofia, i s'inscriu de 1r al liceu Henri IV, d'on Alain és el professor de filosofia, de qui té moltes ganes de ser alumna.

---Alain (Émile Chartier, 1868-1951), nat a Normandia, té un culte per Plató, Descartes i Kant, i per Lagneau, el seu mestre. Nega enèrgicament que hi hagi progrés, en filosofia. Diu que Plató va molt més avançat que no nosaltres. No estima gens els qui canvien de partit o de religió: una fe, un cop feta o donada, cal mantenir-s'hi i esforçar-se a fer-la bona. Veu els grans pensadors més com a herois de voluntat que no com a prínceps d'intel·ligència, i troba que fins en els seus errors podem trobar-hi alguna veritat. Considera que l'enteniment ha de seguir la fe, no pas precedir-la o rompre-la. Arriba a dir: "Només canvien d'opinió els ximplers", "Només pensa el qui creu", "L'atenció és religiosa o no és".

---el primer dia de curs, abans de dir res, escriu a la pissarra: "Cal cercar la veritat amb tota l'ànima".

---de més gran, Simone tindrà gran estima, afecte i reconeixement per Le Senne, però no haurà deixat gairebé petja en el seu pensament. Alain, en canvi, haurà estat el seu verdader mestre.

De fora el text:

---el text fou corregit per P. Gautier.

---el text és escrit el 1926.

De dins el text:

- 1.- Honoré de Balzac, *Études sur M. Boyle. Analyse de La Chartreuse de Parme.*
- 2.- *Le Rouge et le Noir*, llibre II, capítol XXXI.

3.- Id., llibre I, capítol X.

4.- *trait, trait d'esprit.*